

Усенова А.М.,* Бакидир Ж.М

философия докторы (PhD), М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
2 курс магистранты. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫҢ КӘСІБИ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫНЫҢ ҚҰРЫЛЫМЫ

Автор - корреспондент: akkenzhe_08@mail.ru

Түйін: Кәсіби тұрақтылық күрделі жағдайларда жұмысты саналы талдау кезінде мақсатты белсенділікті жүзеге асыру үрдісінде қалыптасады. Сонымен кәсіби тұрақтылықты кәсіби қызметте көрінетін жеке тұлғаның интегралдық қасиеті және оны сәтті кәсіби дайындықтың мақсаты, нәтижесі, өлшемі ретінде және таңдалған мамандық бойынша еңбек ұзақтығында, қанағаттануында, табыстылығында көрінетін жеке қасиет ретінде деп түсінуге болады. Сондықтан кәсіби тұрақтылық ұғымын кеңірек қарастырған жөн, өйткені ол эмоционалды, эмоционалды-еріктік, моральдық, психикалық және психологиялық тұрақтылықты қамтиды. Сондықтан, әртүрлі тәсілдермен талдау тұрақтылықты адамның жеке ресурсы ретінде күрделі жоғары ұйымдастырылған жүйе ретінде қарастыруға және оны адамның биологиялық, психологиялық және әлеуметтік деңгейлерде өзінің күйінің тепе-теңдігі мен тұрақтылығын организмнің тұтастығын бұзбай үнемі өзгеріп отыратын өмірлік жағдайларда сақтау қабілеті ретінде анықтауға негіз болады. Бұл мақалада болашақ мамандардың кәсіби құрылымына сипаттама беріледі.

Түйін сөздер: тұрақтылық, кәсіби тұрақтылық, бағыттылық, тұлғаның бағыттылығы, табыстылық, кәсіби табыстылық, тұлғалық сапа, өзін-өзі дамыту.

Кіріспе (Өзектілігі). ХХІ ғасырдың басындағы техниканың қарқынды дамуы және қоғамның әлеуметтік құрылымының оған толық сәйкес келмеуі адам өмірінде бірқатар жаһандық мәселелерді тудыруда. Тез өзгертін табиғи және әлеуметтік жағдайларда қауіпсіздікті қамтамасыз ете алмау адамзаттың одан әрі өмір сүруіне қауіп төндіретіні белгілі. Осының салдарынан халықты, әсіресе өскелең ұрпақты қауіпті және төтенше жағдайларда қауіпсіз мінез-құлыққа үйрету қажеттілігі туындайды.

Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті-Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «жақын болашақта біздің мемлекетке мыңдаған жоғары кәсіби мамандар мен дипломды ғалымдар қажет болады. Қазақстанның әлемнің ең бәсекеге қабілетті елдері қатарына кіру міндеті оны жоғары кәсіби мамандар іске асырғанда ғана шешілуі мүмкін... Осының салдары ретінде білімнің толассыздығы мен мамандықты тұрақты көтеру анағұрлым маңызды бола түспек», - деп атап көрсетуі зерттелінетін мәселесінің өзектілігін айқындай түседі [1].

Осы тұрғыдан алғанда, болашақ педагогтарды кәсіби даярлау тиімділігінің жетекші компоненттерінің бірі педагогикалық қызметке олардың кәсіби тұрақтылығын қалыптастыру болып табылады. Көптеген теориялық және эмпирикалық зерттеулерге қарамастан, бұл мәселе әлі де өзекті болып қала береді және одан әрі зерттеуді қажет етеді.

Мақсаты мен міндеттері: Бұл мақаланың мақсаты зерттеу мәселесі бойынша шетелдік және отандық ғылыми әдебиеттерді теориялық талдау және болашақ мамандардың кәсіби тұрақтылығының құрылымын анықтау.

Зерттеу әдістері: теориялық әдістердің ішінде талдау, ретроспективті талдау, салыстырмалық талдау, талқылап қорытындылау қолданылады.

Зерттеу нәтижелері (Нәтижелерді талқылау). Педагогтардың кәсіби тұрақтылығы мәселесі ХХ ғасырдың 90-жылдарында белсенді дами бастады, өйткені ғалымдар педагогтардың үнемі күрделеніп келе жатқан іс-әрекетінің жағдайларына және оларға дайын еместігіне назар аударды.

«Кәсіби тұрақтылық» термині педагогикада ХХ ғасырдың 80-ші жылдарының ортасынан бастап дербес мәртебеге ие бола бастады. Белгілі педагогтер мен психологтар ғалымдардың (И.П.Андриади, М.А.Алимова, Л.Г.Борисова, З.К.Каргиева, З.Н.Курлянд, О.В.Ржанникова, В.Е.Пеньковтың және т. б.) еңбектерінде педагогтың кәсіби тұрақтылығы мәселесіне әртүрлі көзқарастар көрсетілген. Зерттеушілер әртүрлі

анықтамаларын ұсынады, бірақ олардың барлығы кәсіби тұрақтылықты педагогтың кәсіби қызметінің тиімділігі, тұрақтылығы және сенімділігі сияқты маңызды категориялармен байланыстырады.

Ю.К. Стрелков педагогтың кәсіби тұрақтылығының ажырамас сипаттамасы ретінде интеграцияланған құрылымға біріктірілген эмоционалдық, мотивациялық, танымдық және ерікті жеке қасиеттердің болуын атап көрсетеді. Оның пікірінше, кәсіби тұрақтылықтың әлеуеті келісілген жұмыс арқылы оны сақтайтын және маманның жеке кәсіби тәжірибесімен анықталатын үйлесімді тетіктермен, көңіл-күйімен байланысты [2].

Ю.В. Чельшева кәсіби тұрақтылықты педагогтардың жеке басының интегративті сапасы ретінде қарастырады және оның құрылымдық компоненттеріне кәсіби бағдар, кәсіби өзін-өзі тану, кәсіби мәселелерді өз бетінше шешуге дайындығын жатқызады, сонымен қатар бұл сапаны университеттің дайындық процесінде қалыптастыруға және түзетуге болады деп санайды [3].

Бірқатар зерттеушілер педагогтардың кәсіби тұрақтылығы педагогтың кәсіби субмәдениетінің бір бөлігі, кәсіби күйзелісті жеңудің бір тәсілі деп санайды; қиын өмірлік шешімдер үшін жауапкершілікті өз мойнына алуға дайындықпен өзара байланысты; педагогтың кәсіби қызметінде өзін-өзі жетілдіруді, белсенді өмірлік ұстанымды, педагогикалық мамандық пен педагогикалық ұжымның құндылықтарын қабылдауды болжайды. Авторлардың пікірінше, педагогтың кәсіби тұрақтылығын қалыптастыру өз кезегінде шығармашылық белсенділіктің көрінісін, мамандыққа деген қызығушылықтың жоғары дәрежесін анықтайды [4].

В.В. Гузь педагогтың кәсіби тұрақтылығын оның педагогикалық іс-әрекеттің субъектісі ретіндегі сапалық сипаттамасы деп түсінеді, ол оның құндылық қатынастарының, эмоционалдық-еріктік процестер мен жағдайлардың тұрақтылық деңгейін көрсетеді. Ғалымның пікірінше, педагогтардың кәсіби тұрақтылығының көрсеткіштері оның субъективтілігі, әлеуметтік жетілуі және кәсіби құзыреттілігі болып табылады [5].

А.А. Перевалова кәсіби тұрақтылық деп адамның интегративті қасиеті түсініледі, ол ұзақ уақыт бойы кәсіби функцияларды белсенді, дербес, эмоционалды күйзелістерсіз орындауға мүмкіндік береді [6].

З.Н. Курланд кәсіби тұрақтылықты күрделі интегративті сапа, қасиеттер мен жеке қасиеттердің синтезі деп түсіндіреді, бұл сенімді, өздігінен, ең аз эмоционалдық шығындармен өзінің кәсіби қызметін ұзақ уақыт бойы сапалы және дәл орындауға мүмкіндік береді [7].

Кәсіби тұрақтылықты зерттеудің шетелдік тұғырларына (тәсілдемелерін) талдау жасау онда кәсіби тұрақтылық терминіне мәні бойынша «педагогтың өзіндік тиімділігі» ұғымы (TSE) жақын келетінін көрсетеді. Бұл педагогтың педагогикалық іс-әрекетке дайындық дәрежесі, осы қызметтегі қойылған оқыту және тәрбиелеу мақсаттарына жету қабілеті, тәуекел факторларына қарсы тұруға қабілеттілік, жағдаятық және тұлғалық мазасыздықтың төмен деңгейі болып саналады деп есептесе [8], ал екіншілері кәсіби тұрақтылықты педагогтың кәсіби құзіреттілігінің құрамдас бөлігі ретінде қарастырады, оған педагогикалық мамандыққа тұрақты ынталандыру, өзін-өзі реттеу және өзін-өзі жетілдіру мүмкіндігін енгізеді [9].

С.А. Минюрова, А.И. Калашников болашақ мамандыққа бейілділік немесе шынайы берілгендік компоненттері болуы мүмкін деп есептейді, олар: аффективтілік (мамандыққа деген эмоционалдық көзқарас), тұрақтылық (мақсаттар мен құндылықтарды қабылдауға берік сенім, кәсіпте ұзақ болу, кәсіпте қалуға деген ұмтылыс), кәсіби белсенділік (мамандыққа толық оралу, жұмыс істеуге деген ұмтылыс, кәсіби өзін-өзі жетілдіруге дайындық және ұмтылу, мамандыққа қатысты күш салуға деген ұмтылыс), кәсіби нормативтілік (кәсіби адалдық, заңдылық, міндеттемелерді орындау), кәсіби сәйкестендіру (өзін-өзі жіктеу, сәйкестендіру валенттілігі, кәсіби сипаттамаларды интериоризациялау) [10].

Болашақ педагогтардың кәсіби тұрақтылығын сипаттайтын құрылымды нақтылау нәтижесінде келесі көрсеткіштері анықталады: кәсіби-педагогикалық бағыттылық; таңдаған мамандыққа қанағаттанушылық; кәсіби-педагогикалық білім жүйесі (гуманитарлық және әлеуметтік-экономикалық пәндер, психологиялық-педагогикалық, медициналық-биологиялық, тіршілік қауіпсіздігі бойынша білім); кәсіби-педагогикалық біліктер жүйесі (конструктивтік, ұйымдастырушылық, коммуникативтік, гностикалық, жобалау, қолданбалы); өзін-өзі дамыту және өзін-өзі тәрбиелеу қабілеті; эмоционалдық реттеу қабілеті; ерікті қасиеттердің болуы (мақсаттылық, табандылық, табандылық, жауапкершілік, өзіне сенімділік).

Сондықтан болашақ педагогтардың кәсіби тұрақтылығының құрылымы мынадай компоненттерімен ерекшеленеді:

1. Мотивациялық компонент: жетістікке жету мотивациясының болуы; педагог ретінде өзіне деген сенімділік; қызметті қанағаттандыру.

2. Эмоционалдық компонент: эмоционалдық стресстің болмауы, аудиториядан қорқу, эмоционалды күйлерді реттеу қабілеті, ерікті қасиеттердің болуы; сыртқы ынталандырулардан және теріс әсерлерден жағымсыз әсерлерді жеңуге негізделген жеке тұлғаның эмоционалдық тәжірибесі; ерікті компонент әрекеттердің белгілі бір өзін-өзі реттеуінде көрінеді.

3. Жүйелік компонент: әдіснамалық рефлексия, аудитория мен жекелеген студенттердің мінез-құлқына реакция жылдамдығы, қалыпты шаршау.

4. Кәсіби-педагогикалық компонент: стандартты емес жағдаяттарды талдай білу, осы жағдаят аясында реттелетін өзгерістерді болжау, педагогикалық мақсатқа сай шешім қабылдай білу, кәсіби, психологиялық-педагогикалық, жалпы білімінің болуы, өзін-өзі тәрбиелеуге, өзін-өзі тануға тұрақты қажеттілік.

Сондықтан кәсіби тұрақтылықтың өлшемдері ретінде мотивациялық, танымдық, эмоционалдық, еріктік және коммуникативтік компоненттер алынады. Мысалы, кәсіби тұрақтылықтың эмоционалдық компонентінің қалыптаспауы эмоционалдық пассивтілік, сыртқы әсерлерге әлсіз жауап, эмоционалдық қозғыштық және агрессиялық тұрғыдан сипатталады. Ал кәсіби тұрақтылықтың эмоционалдық компонентінің қалыптасуы сыртқы ынталандырудың күші мен қарқындылығына, педагогтың принциптері мен мақсаттарының тұрақтылығына, мінез-құлықтың икемділігіне, мотивтерінің динамикасына қарамастан, толық жұмыс істеу қабілетінен көрінеді.

Л.М. Митина педагогика ғылымы контекстіндегі психологиялық тұрақтылықты эмоционалдық, психологиялық және таза кәсіби (педагогикалық) аспектілерде қозғалыс тудыруы мүмкін қиындықтардың алуан түріне қарсы тұруға көмектесетін қасиет ретінде бекітеді. Мұғалімге балалармен жұмыс жасауда тұрақтылық шеберлігі көмектесе алады, ең бастысы қоғамда болып жатқан өзгерістер арасында бейімделу қабілетіне ие болу тиіс деп есептейді [11].

Сонымен психологиялық тұрақтылық интегративті және күрделі сапа ретінде түсіндіріледі, өйткені мұнда психикалық белсенділіктің әртүрлі компоненттері (эмоционалдық, моральдық, еріктік), сондай-ақ, тұрақтылық феномені психика, сана және тұлға туралы білімнің басқа салаларымен жан-жақты байланыста бекітілген деп қорытынды жасалады. Осыдан болашақ маманның психологиялық тұрақтылығын қалыптастыруда оның өзін-өзі жүзеге асыруы және оған қабілеттілігі, жеке қатығыстарды шешу шартымен субъективті өсуі, сәйкестік пен тәуелсіздіктің теңгерімі, ниеті мен мақсаттарын сақтай отырып, ағымдағы жағдаятқа әсер етудің белгілі бір мүмкіндігі болуы керек.

Жоғарыда айтылғандарды талдай отырып, педагогикалық тұрақтылық жеке тұлғаның психологиялық қасиеттерінің синтезі, кәсіби мәселелерді ұзақ уақыт бойы ең аз қателіктермен шешуге мүмкіндік береді деп тұжырымдауға болады.

Сондықтан, психологиялық және педагогикалық тұрақтылық педагогтың педагогикалық үдерістің динамикасын, сондай-ақ оның басқа қатысушыларының

(оқушыларының) көңіл-күйінің динамикасын бақылай алуына, білім беру үдерісін сапалы жақсартуға бағытталған, педагог білім алушылардың қызығушылығы мен ынтасын сақтай отырып, білім беру үдерісін тәртіппен жүзеге асыра алатын күшті және төзімді тұлға қасиеттеріне ие болуы қажет.

Осы тұрғыдан алғанда, жоғары оқу орындарының міндеті болашақ мамандарға өз саласы бойынша қиындықтарға төзімділігін одан әрі дамытуға, дағдылары мен біліктіліктерін қалыптастыруға мүмкіндік туғызу болып табылады. Педагогтың кәсіби тұрақтылығы ұзақ уақыт бойы кәсіби қызметті сәтті орындауға мүмкіндік беретін кәсіби-педагогикалық білім мен дағдылардың, мотивациялық және эмоционалдық-еріктік тұлғалық сапа-қасиеттерінің жиынтығын қалыптастыруды сипаттайды.

Қорытындылар. Зерттеу мәселесі бойынша отандық және шетелдік әдебиеттерге теориялық талдау қорытынды жасауға, сонымен қатар бірнеше негізгі тенденцияларды бөліп көрсетуге мүмкіндік берді:

- педагогикалық қызмет жыл сайын эмоционалдық түрде шиеленісіп келеді және көптеген стресс факторларының болуымен сипатталады, сондықтан педагогтардың кәсіби тұрақтылығын дамыту білім беру ұйымдары үшін маңызды міндет болып табылады;

- шетелдік әдебиеттерде «кәсіби тұрақтылық» ұғымы іс жүзінде кездеспейді, оның орнына мағынасы жақын терминдер қолданылады: «эмоционалды тұрақтылық», «эмоционалды интеллект», «педагогтың өзіндік тиімділігі», сондықтан оларды педагогтардың кәсіби тұрақтылығының құрамдас бөлігі ретінде де қарастыруға болады;

- кәсіби тұрақтылық университетте оқу кезеңінде қалыптасуы мүмкін жеке тұлғаның интегративті сапасы ретінде қарастырылуы тиіс;

- кәсіби тұрақтылықты педагогтың кәсіби мәдениетінің негізгі құрамдас бөлігі ретінде қарастырылуы тиіс, оны игерусіз өнімді кәсіби қызмет мүмкін емес;

- кәсіби тұрақтылықтың құрылымдық компоненттерінің қатарында мотивациялық, құндылық, когнитивтік және эмоционалдық компоненттер енгізіледі;

- кәсіби тұрақтылық кез келген, соның ішінде күйзеліс жағдайларында да кәсіби қызметті ұзақ, тұрақты және жоғары өнімділік деңгейінде орындау қабілетін білдіреді;

- өзі дамыту, өзін-өзі жетілдіру педагогтердің кәсіби тұрақтылығының өзекті компоненттері ретінде көрсетіледі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университетінде оқыған дәрісі. Май, 2006ж.

2. Стрелков Ю. К. Инженерная и профессиональная психология. М.: Академия, 2005.- 290с.

3. Чельшева Ю.В. Профессиональная устойчивость современного педагога в работе с подростками асоциального поведения / Ю.В. Чельшева // Наука 21 века: вопросы, гипотезы, ответы. 2015. № 6 (15). С. 119-124.

4. Лазарев М.А. Профессиональная устойчивость будущих педагогов: потенциал в процессе подготовки и критерии оценки /М.А. Лазарев, О.В. Стукалова, Т.В. Темирова // Наука и школа. 2018. № 2. С. 62-68.

5. Гузь В.В. Формирование профессионально-личностной устойчивости учителя: дис. ... канд. пед. наук. М., 2007. -195с.

6. Перевалова А.А. Профессиональная стабильность будущего педагога. Статья 3. Исследование профессиональной устойчивости педагога// Вестник Кемеров. гос. ун-та. – 2014. № 4-1 (60). С. 81-86.

7. Курлянд, З.Н. Формирование и развитие профессиональной устойчивости учителя: автореф. дис. ... д-ра пед. наук / З.Н. Курлянд. -М., 1993. 30 с.

8. Velthuis, C. Teacher training and preservice primary teachers' self-efficacy for science teaching / C. Velthuis, P. Fisser, J. Pieters // Journal of Science Teacher Education. Vol. 25. P. 445-464.

9. Kunter, M. Professional competence of teachers: effects on instructional quality and student development / M. Kunter, U. Klusmann, J. Baumert, D. Ritche, T. Voss, A. Hachfeld // Journal of Educational Psychology. 2013. Vol. 105. No. 3. P. 805-820.

10. Минюрова С.А., Калашников А.И. Разработка методик диагностики профессиональной приверженности: определение содержания феномена// Инновационные проекты и программы в образовании. 2015. №5.С. 35-41.

11. Митина Л.М. Психология личностно-профессионального развития субъектов образования. Москва; СПб.: Нестор-История, 2014. 376с.

Аннотация: Профессиональная устойчивость формируется в процессе осуществления целенаправленной активной деятельности при сознательном анализе работы в сложных ситуациях. Следовательно, под профессиональной устойчивостью можно понимать интегральное свойство личности, проявляющееся в профессиональной деятельности, и ее как цель, результат, критерий успешной профессиональной подготовки и личностное качество, выражающееся в продолжительности, удовлетворенности, успешности труда по выбранной специальности. Поэтому понятие профессиональной устойчивости следует рассматривать шире, так как оно включает в себя эмоциональную, эмоционально-волевую, нравственную, психическую и психологическую устойчивость. Таким образом, анализ различными способами дает основание рассматривать устойчивость как сложный высокоорганизованный ресурс человека и определять его как способность человека сохранять равновесие и стабильность своего состояния на биологическом, психологическом и социальном уровнях в постоянно меняющихся жизненных ситуациях, не нарушая целостности организма. В данной статье дается характеристика профессиональной структуры будущих специалистов.

Ключевые слова: устойчивость, профессиональная устойчивость, направленность, направленность личности, успешность, профессиональная успешность, личностные качества, саморазвитие.

Abstract: Professional stability is formed in the process of carrying out purposeful vigorous activity with a conscious analysis of work in difficult situations. Consequently, professional stability can be understood as an integral personality trait, manifested in professional activity, and its as a goal, result, criterion for successful professional training and personal quality, expressed in duration, satisfaction, and success of work in the chosen specialty. Therefore, the concept of professional stability should be considered more broadly, since it includes emotional, emotional-volitional, moral, mental and psychological stability. Thus, the analysis in various ways gives grounds to consider stability as a complex highly organized human resource and to define it as a person's ability to maintain balance and stability of his state at the biological, psychological and social levels in constantly changing life situations without violating the integrity of the organism. This article describes the characteristics of the professional structure of future specialists.

Key words: stability, professional consistency, orientation, personality orientation, success, professional success, personal qualities, self-development.